

Mihael Glavan

LAVTIŽARJEV TRUBAR

Med zelo raznovrstnimi enotami v slovenski trubarologiji zasluži zaradi nekaterih posebnosti vpogled tudi Lavtižarjeva knjiga *Primož Trubar* (1935) s podnaslovom *Verska slika našega naroda iz 16. stoletja*.

Josip Lavtižar se je rodil 12. decembra 1851 v Kranjski Gori, kjer je imel oče Gašper majhno kmetijo in nekaj živine. V hladnem okolju sta kolikor toliko uspevala le krompir in koruza, pa seveda repa in zelje. Ob tem je odraščal tudi Josip, ki je bil tretji od šestih otrok. V skromni dvorazredni vaški šoli se je dobro izkazal, zato so mu starši namenili nadaljnje šolanje, kar je izrecno potrdil tudi župnik Vilfan. Desetletnega so vpisali v mestno ljudsko šolo na Vodnikovem trgu v Ljubljani, stanoval pa je v šentpeterskem predmestju. Tu je dokončal še dva razreda ljudske šole in se privadil nemščini, ki je bila potem učni jezik v osemletni gimnaziji. Prešernov nečak Tomo Zupan mu je uredil nastanitev v Alojzijevišču. Tudi v gimnaziji je bil uspešen, čeprav mu je mati umrla že pri enajstih letih. Ker se je tako zgodaj moral zanesti predvsem nase, je bil trd in samorasel pa tudi pogumen in ambiciozen. Takoj po maturi se je odpravil v široki svet in peš prehodil salzburško in štajersko deželo. Bogoslovje je bila zanj naravna izbira, za katero se je pripravljaval vso svojo mladost. Novo mašo je odpel doma v Kranjski Gori, septembra 1875.

Lavtižar je domala vse svoje duhovniške službe opravil na domačem Gorenjskem, ki ga je dobro poznal in imel rad. Najprej je bil dve leti kaplan v veliki fari Gorje pri Bledu (1875–1877). Takrat se je po brezpotjih prvič odpravil na vrh Triglava, kar v tistem času ni bil skromen podvig. Sledilo je leto v Tržiču, kjer je bil njegov sodrug nekaj let starejši planinski in glasbeni navdušenec Jakob Aljaž. Že naslednje leto se je selil

v razsežno faro Poljane nad Škofjo Loko, kjer se je povezal s slikarsko in kiparsko družino Šubicev. Dolge poti v odročne podružnice in naselja je obvladoval na konju. Končno se je za štiri leta ustalil v gospodarsko in kulturno bolj razviti župniji Šenčur pri Kranju. Tu se je jasneje ovedel svojega glasbenega daru in ga začel poglobljati in razvijati v okviru glasbenega društva sv. Cecilije. Po župnijskem izpitu je za dve leti prevzel majhno župnijo v Bukovščici v Selški dolini, ki pa mu je kmalu postala preozka, zato je prosil za župnijsko mesto v Kokri. Dobil ga je in ga obdržal za skoraj enajst let. Ustanovil je župnijsko šolo in vzgajal mlade pevce za cerkveno petje. Že prvo leto v Kokri mu je škof Jakob Missia dovolil enoletno šolanje na višji cerkveni glasbeni šoli v Regensburgu na Bavarskem, kjer si je pridobil solidno glasbeno izobrazbo. V samotni župniji se je posvečal študiju in veliko pisal za *Cerkveni glasbenik*. Komponiral je vrsto skladb za bogoslužje, ki daleč presegajo podeželski okvir, v katerem je deloval.

Skoraj štiriinštiridesetleten je postal župnik na Bledu. Lavtižarju, ki je bil po duši nemirni popotnik in ustvarjalec, se turistični Bled ni prav prilegal. Ostal je le eno leto, potem pa se trajno zasidral v majhnih in mrzlih, a njemu dragih gorskih Ratečah, blizu svojega rodnega doma. Tu je vztrajal do smrti, skoraj petdeset let. Pri 88. letih se je sicer upokojil, a ker ni bili drugega duhovnika, je delo nadaljeval vse do smrti leta 1943, ko je imel 92 let. Preživel je dve svetovni vojni, vmes pa obredel pol sveta.

Lavtižar je bil skrben, plemenit in razgledan duhovnik. V svoji fari je ustanovil Marijino družbo, Bratovščino Srca Jezusovega in Družbo treznosti. V kraju je zastavil tudi široko kulturno in izobraževalno delo. Ustanovil je Slovensko katoliško izobraževalno društvo, predvsem pa se je posvečal glasbeni in gledališki dejavnosti. Razvil je svojo ustvarjalno žilico in med letoma 1925 in 1930 komponiral tri operete in spevoigro. Nekaj redkega in nenavadnega je njegova ljudska igra (*Ne v Ameriko!*), ki svari pred nepremišljenim izseljevanjem in narodnim odpadništvom. Lavtižarjev sloves vaškega duhovnega in kulturnega vodnika se je širil po vsej Sloveniji. Postavljali so ga ob bok še uglednejšega Gorenjca Jakoba Aljaža. Z njim ga je povezovala tudi ljubezen do planin, okoli katerih je poznal vsak vetrc. Bil je pobudnik pri ustanavljanju Slovenskega planinskega društva in graditelj prve planinske kočice v Tamarju (1899).

Njegovo mnenje je bilo odločilno celo pri izbiri lokacije za znamenito planiško skakalnico. Tam so pod njegovim vodstvom postavili prvo koč in ponesli v svet sloves Planice. Po prvi svetovni vojni je sprožil novo vseslovensko akcijo za izgradnjo Marijine kapele v Tamarju. Takrat je bila planiška dolina s Tamarjem že široko znana in priljubljena, ne samo doma ampak tudi v drugih sosednjih deželah.

Lavtižar je bil tudi upoštevanja vreden raziskovalec zgodovine in zgodovinopisec. Čeprav redko navaja pisne vire, je iz njegovih del razvidno, da temeljijo na preučevanju arhivskih virov in strokovnih knjig. Predvsem ga je zanimala cerkvena zgodovina, podal pa se je tudi na področje splošne in kulturne zgodovine, na primer o znamenitih Slovencih. Nespregledljiva so Lavtižarjeva potopisna besedila. Kakor je rad služboval in deloval v razmeroma majhnih in odmaknjenih krajih, se je na drugi strani temeljito razgledoval po širnem svetu. Prepotoval je skoraj vso Evropo, tudi precej Rusije, odpravil se je celo v Afriko in še kam. Vse svoje poti pa je znal privlačno in verodostojno reportažno opisati.

Lavtižarjeva kar izčrpna in temeljita knjiga o Primožu Trubarju (128 strani) ne daje jasnega pojasnila, kaj je navedlo sicer razgledanega in izobraženega podeželskega duhovnika, da se je lotil prikazovanja življenja in dela našega verskega reformatorja in ustvarjalca prvih slovenskih knjig. Ni nam znano, da bi imel kak poseben osebni odnos do luteranstva ali celo kakšno neposredno izkušnjo z njim v svojem okolju, gotovo pa je to versko skupnost poznal tako iz časa svojega teološkega izobraževanja kakor iz let svojega evropskega in svetovnega popotništva. Morda je hotel ustreči slovenski Rimskokatoliški cerkvi, ki je bolj ali manj molče stala ob strani v času objav številnih knjig in spisov v časopisu ob štiristoletnici Trubarjevega rojstva (1908).

Knjiga je od Lavtižarja vendarle zahtevala dokaj temeljit pregled večine dotlej znane slovenske in tuje znanstvene, strokovne in poljudne literature o slovenski reformaciji. To je bila za podeželskega katoliškega župnika vsekakor zahtevna in odgovorna naloga, ki je morala dobiti tudi podporo pri odločujočih cerkvenih oblasteh. Samo domnevamo lahko, da je pobuda lahko prišla iz ljubljanske in morda še kakšne škofije, saj vrh slovenske katoliške skupnosti vendarle ni mogel kar naprej molčati in

spregledovati pomena slovenskega reformacijskega gibanja. V knjigi je na hrbtni strani naslovnega lista naveden imprimatur škofijskega cenzorja dr. Aleša Ušeničnika in generalnega vikarja Ignaca Nadraha. Dovoljenji sta bili pridobljeni 29. septembra 1932. Takrat je Lavtižar gotovo moral predložiti vsaj v obrisih že celotno besedilo, ki je potem doživelo knjižni izid leta 1935. Čeprav lahko dvomimo, da je pisec v celoti sam založil natis, je tako zapisano na naslovni strani, kjer je naveden tudi tiskar – Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Ljubljanska škofija seveda ni mogla nastopati kot izdajateljica, gotovo pa je knjigo podprla.

Knjiga obsega trideset poglavij in sklep.

Prvo poglavje na kratko osvetljuje evropski verski razkol v začetku 16. stoletja in se posveča reformatorju Luthru; tega označi za mojstra peresa, a tudi za »nenormalnega človeka, skrajnejša, ki ga ni zadrževala nobena ovira«. V drugem poglavju Lavtižar zatrjuje, da je bila reformacija pravzaprav deformacija, ki je tragično zaznamovala evropske dežele in tudi našo. V nadaljnjem poglavju povzema zgodovinska dognanja o širjenju luteranstva iz avstrijskih dežel v slovenske in ugotavlja, da je »poseglo v cerkvene, politične, družabne in slovstvene razmere ter pomenjalo novo dobo v zgodovini našega naroda«. Prva tri poglavja so povzeta po zgodovinopisju, večina naslednjih pa je namenjena osebnosti Primoža Trubarja, njegovemu delu in njegovim sodelavcem. Napisana so v zanimivem kramljajočem slogu, ki ga oživljajo številni dialogi. Tukaj se Lavtižar izkaže kot spreten pripovedovalec, ki se je obrusil pri pridiganju in pisanju ljudske dramatike. Prikaze dogajanja opira na (literarno)zgodovinske vire, ki jih je imel na voljo. V sklepni besedi jih sicer posebej navaja le šest (Slomšek, Elze, Sket, Stare, Gruden), a natančno branje kaže, da je poznal obsežnejšo literaturo o predmetu, predvsem prvi Trubarjev zbornik (1908), spise Franceta Kidriča, Ivana Vrhovnika in še kaj.

Lavtižar utemeljuje Trubarjevo zgodnjo versko razgibanost in do-
vzetnost za različne vplive z njegovim značajem, ki naj bi bil nemiren in nestalen ter dovzeten za reformatorske težnje. Svojo župnijo v Loki naj bi moral zapustiti zaradi nesoglasij z verniki, za pridigarja v Ljubljani pa naj bi ga vzeli zato, da bi ga prelati lažje nadzorovali. Zgodbo o prvem Trubarjevem delovanju v Ljubljani pisatelj naslanja na Vrhovnikove spise *Zatrte cerkve in kapele ljubljanske* (Danica, 1903–1905), a ga dra-

matično obdela v obliki živahnih dialogov med škofom Kacijanarjem in mladim Trubarjem, v nadaljevanju pa še z drugimi osrednjimi osebami ljubljanske scene, Klombnerjem, Budino idr. Pisec tudi jasno poudarja, da je Trubar že v začetku imel jasno misel, da bi pisno nagovoril vse Slovence, ne le Kranjce. Pogumno navaja tudi nekaj Trubarjevih sočnih izjav o katoliškem zlorabljanju ljudskega pobožnjaštva. Navedki prav močno izstopajo v krepkem tisku. Sem in tja se mu zapiše tudi kakšna zaletava cvetka. Ko govori o sektaštvu, posebej navaja prekrščevalce, za katere pravi, da »niso zahtevali samo ponavljanja krsta, razširjevali so tudi druge pogubne nauke, posebno komunizem. Zahtevali so novo kraljestvo, v katerem ne bo bogatinov in ne siromakov, temveč bodo imeli vsi enake pravice ter vse premoženje uživali v tovarišiji«. Lavtižar povzema, da naj bi škof Kacijanar Trubarju podelil mesto stolnega kanonika prav zaradi zaslug, ki jih je imel pri zatiranju sektaštva v okviru novega verskega gibanja.

V nadaljevanju avtor razvija zgodbo o Trubarjevem odhodu iz Ljubljane v Šentjernej, njegovem begu na Hrvaško in v Trst, o njegovi začasni pomilostitvi in vrnitvi v Ljubljano, kjer je prekršil Tekstorjevo prepoved o javnem pridiganju in bil potem 1548 uradno izgnan na Nemško. Zanimiva sta deseto in enajsto poglavje v knjigi, ki sta v celoti posvečena katoliškemu pridigarju minoritu Tomažu. Pisec ga označi kot eminentnega pridigarja in ga povzdigne v Trubarju enakovrednega junaka in s tem doseže dramaturški učinek dveh primerljivih nasprotnikov. V nadaljevanju pisec domiselno popisuje Trubarjevo pot prek Gorenjske v Beljak in naprej v Briksen na Tirolskem. Zatrjuje, da je potoval peš ali pa so ga vzeli s seboj prevozniki. Od tod naj bi obiskal še Trident in si ogledal celo prostore koncilskega zborovanja. Opisi poti in cerkva so tako živi, da se ne moremo izogniti vtisu, da temeljijo na Lavtižarjevem osebnem popotovanju po teh krajih. Vtkani so tudi sicer kratki, a veljavni zgodovinski podatki o tridentinskem koncilu. Pot na Nemško naj bi Trubarja vodila naprej preko brennerskega prelaza v Nürnberg k podporniku Vidu Dietrichu, ki naj bi mu priskrbel župnijsko mesto v Rothenburgu. Lavtižar še ni poznal pravega priimka slovenskega dekleta, s katerim naj bi se Trubar v tem času oženil. Po tedanjem vedenju naj bi to bila Barbara Klaus iz Celja.

Naslednja poglavja prinašajo verodostojne podatke o Trubarjevih prvih knjigah (abecednikih in katekizmih) ter o uraškem Ungnadovem biblijskem zavodu. Vendar je tudi tu zelo zanimiv, ker rdeči niti o Trubarju in drugih slovenskih in nemških reformatorjih spretno dodaja tudi podatke in zanimive zgodbe o habsburških vladarjih, npr. o Karlu V. Jasno je razvidno njegovo hotenje, da bi predstavil reformacijsko gibanje le kot del, celo manj pomemben del, evropskega dogajanja v 16. stoletja, ki so ga prevladujoče označevali habsburški vladarji. Rad dodaja sočne podrobnosti, npr. o smrti škofa Textorja po padcu na poledenelih stopnicah, ki naj bi jo posredno povzročili luterani. Pripoved je hoteno pripovedovalsko spretno začinjena z zgodovinskimi detajli iz Grudnove zgodovine.

Zelo živahno so napisana poglavja o Trubarjevi zmagoslavni vrnitvi v Ljubljano v juniju 1561 in o razcvetu luteranstva, pa tudi o Klombnerjevih zdrahah v mestni upravi. Pripoved je popestrena tudi z odlomki iz Trubarjevih, Seebachovih in drugih pisem, ki so krožila med svetno in cerkveno oblastjo. Poglavitni vzrok za zmagoslavno širjenje luteranstva v slovenskih deželah pisec pripisuje neodločnemu škofu Seebachu in odločnim deželnim stanovom. Vrhunec novoverskega gibanja Lavtižar dobro označuje s prisposodbo o kamnu v vodi. »Poglej, kaj učini kamen, če ga vržeš v sredo stoječe vode. Prvi kolobar je neznaten, drugi ima že obširnejši obseg, naslednji sunki pa dobijo vedno širšo podobo.« Sledijo dogodki po tridentinskem koncilu, prihodu nadvojvoda Karla v Ljubljano, prepovedi *Cerkovne ordninge* in odloku o izgonu Trubarja na Nemško, z dodatkom, da se ne sme nikdar več vrniti. Ob tem pisec ne pozabi dodati izčrpne podatke o tedanjih katoliških škofih, ki so se hitro vrstili in se šibko zoperstavljali luteranskim stanovom, vse do Tavčarja in Hrena, ki sta dosegla odločilni preobrat.

Celo 27. poglavje Lavtižar z opazno naklonjenostjo posveti Trubarjevim, Dalmatinovim in drugim pesmaricam, iz katerih tudi kar izčrpno citira. Tu privre na dan njegova temeljita cerkvena glasbena izobrazba. Skromneje in kratko predstavi tudi Dalmatina in Bohoriča.

Zadnji dve desetletji Trubarjevega življenja je pisec spravil v eno samo kratko poglavje. Nekoliko temeljiteje je opisal le njegovo smrt in Andreaejevo spominsko vezilo Trubarju. Pred koncem mu je izrazil tudi

spoštovanje in priznanje. »Dasi zelo obžalujemo Trubarjev odpad od katoliške Cerkve, moramo vendar pripoznati, da je bilo njegovo delo na književnem polju velikega pomena za slovenski narod.« V sklepnem poglavju Lavtižar navaja pogloblitve vire, ki jih je uporabil za svoje pisanje, pri čemer ne omenja takrat še delujočih raziskovalcev. Knjižico konča z vzdihom (v krepkem tisku): »Primož Trubar! Čast si delal materini besedi. Žal, da nisi delal časti tudi njeni veri.«

Brez zadrege lahko dodamo, da je s to knjižico tudi Lavtižar delal čast materini besedi. Napisana v živahno kramljajoči večerniški šegi pisanja za ljudstvo je strokovno dovolj verodostojna in temelječa na takrat znanem slovstvu o slovenskem reformacijskem gibanju, ob tem pa še pripovedovalsko zelo spretna in prikupna. Katoliško verovanje in čustvovanje pisca nikoli ne zapelje v ozkosrčnost ali celo žaljivost. Žal (še) ne vemo, v kolikšni nakladi je knjiga izšla in zakaj ni bila nikoli ponatisnjena. Ob obširnem znanstvenem pisanju o našem reformacijskem slovstvu, ki je nastalo v zadnjem stoletju, je Lavtižarjeva knjiga vsekakor še zmeraj zanimiv primer poljudnega strokovnega pisanja za najširšo bralno publiko.